

Notes bibliogràfiques

Caballeros medievales y sus armas Martín de Riquer

Madrid: UNED, 1999, 308 pp.

Aquest llibre reuneix disset articles relatius a la vida militar durant l'Edat Mitjana, tots ells publicats per Martí de Riquer entre 1962 i 1990 a revistes especialitzades, homenatges i actes de congressos. Alguns d'aquests estudis es basen en documents copiats en tres voluminosos manuscrits de finals del segle XV o principis del XVI que actualment es troben al fons de la Biblioteca Nacional de Madrid (ms. 7811, ms. 7809 i ms. 18444), en els quals hi ha lletres de batalla, cartells de deseiximents i capítols de passos d'armes que moltes vegades són l'única font de què disposem per arribar a conèixer una pugna cavalleresca.

Aquests testimonis ens aporten dades de combats individuals o guerres privades entre nobles, com per exemple la batalla entre Menaut de

Baumont, prior de Sant Joan de Jerusalem, i Joao de Almada; o la deshonra que va patir Bernat de Vilarig a la cort mora de Granada per culpa de Gómez de Figueroa. A l'estudi d'ambdós incidents s'inclouen els epistolaris que es trametien els cavallers i també s'edita la correspondència entre Bernat de Vilarig, Joanot Galceran de la Serra i fra Jofre Pardo, correspondència que fou del gust de Joanot Martorell, que en copià algunes frases al seu *Tirant lo Blanc*. Així mateix, es comenten els cartells de batalla que es van trametre dos castellans al servei de Joan de Lorena al Born de Barcelona i s'hi expliquen les disputes entre Joan de Boixadors i Francí Desvalls, que va lluitar també al Passo Honroso defensat per Suero de Quiñones, tal i com documenta el seu epistolari.

Aquests manuscrits ens informen sobre els problemes que ocasionava el rescat de presoners, que constituïa una notable font d'ingressos i fins i tot l'origen de fortunes: el litigi entre Gracián de Arazuri i Joan de Cardona n'és un exemple. En molts casos, la base i la finalitat dels articles és la història de la literatura medieval, que ens permet conèixer moltes dades respecte als diferents personatges que participaven en les justes, els combats i les guerres, i també respecte a les tècniques emprades, els costums i el tipus d'armament que feien servir, com es pagava el rescat del presoner, etc. Gràcies a la literatura podem saber en què consistia exactament el «joc

de la taula rodona», diferenciat de les justes i passos d'armes per la intervenció femenina. D'altra banda, l'anàlisi dels capítols 213-317 del *Dotzè* de Francesc Eiximenis ens apropa a la història de la captivitat d'Alfons d'Aragó i a la llarga i dramàtica presó del seu fill Alfons el Jove. El menoret també recopila regles i anècdotes extretes dels tractats llatins d'art militar més divulgats, juntament amb notes pròpies, de caràcter contemporani, com ara la indicació del paper que jugava el conestable, com procedien els combatents del seu temps o les armes que es feien servir en aquella època. La literatura també és la font d'on s'extreuen més dades sobre diferents tipus d'armament: s'estudien les característiques de les armes ofensives i defensives que apareixen al *Victorial* de Díez de Games i s'examinen els principals termes relatius a aquesta matèria que es troben a la *Historia Troyana*, traducció castellana del *Roman de Troie* de Benoit de Sainte-Maure. Per altra banda, s'analitza la batalla entre Jean de Saintré i messire Enguerrant narrada al llibre de cavalleries *Jean de Saintré*, basat en les aventures del cavaller Jacques de Lalaing i d'altres personatges i ambients històrics. Pel que fa a aquest cavaller, l'autor inclou un estudi que ressegueix detalladament les seves aventures pels regnes de Navarra, Castella, Portugal i Aragó. Tots aquests viatges i lluites cavalleresques les trobem al *Livre des faits de Jacques de Lalaing*. Com veiem, l'estudi de la relació entre literatura i vida militar

durant l'Edat Mitjana resulta molt enriquit; i no només per al coneixement dels combatents o l'armament que utilitzaven. Per exemple, també podem obtenir molta informació sobre heràldica medieval de la lírica dels trobadors, o d'obres com el *Libro del conocimiento*, armorial on es descriuen, il·lustrades amb pintures, gairebé un centenar d'armes heràldiques de sobirans, països i ciutats, i font capital pel coneixement de les banderes del segle XIV. Però el procés de coneixement de l'art militar a partir de la literatura també es pot fer a la inversa: gràcies a les dades que actualment posseïm respecte a les armes medievals, es pot fixar la data del testimoni conservat del *Ronsasvals* i del *Rollan a Saragossa*. Però *Caballeros medievales y sus armas* no es limita a comentar textos de l'època, sinó que també tracta altres qüestions. L'autor porta a terme una anàlisi del capítol sobre l'*haubert* – defensa pròpia dels combatents – que es troba al llibre de François Buttin *Du costume militaire au Moyen Âge et pendant la Renaissance*, i examina la pintura, datada el segle XIII i trobada al palau Aguilar de Barcelona, on són representats Guillem de Montcada i Guillem de Mediona lluitant a la batalla de Portopí (1229). Finalment, el llibre ofereix un estudi on es demostra que ha estat falsament atribuïda a Diego de Valera (1412-1488) l'*Obra de armoria e dels linatges e blasons dels barons e gentils homes de Catalunya*.

Raquel Rojas

Le Rayonnement de la civilisation occitane à l'aube d'un nouveau millénaire (Actes du 6e Congrès International de l'AIEO, 1999), ed. Georg Kremnitz, Barbara Czernilofsky, Peter Cichon, and Robert Tanzmeister, Vienna, Praesens, 2001.

Aplega els treballs presentats al 6è congrés d'estudis occitans sobre una àmplia gamma d'aspectes de llengua i literatura.

Llegendes històriques catalanes Martí de Riquer

Barcelona: Quaderns Crema, 2000, 243 pàgs.

L'obra del professor Martí de Riquer s'ha caracteritzat sempre per dos factors. L'un és la qualitat del seu treball, que converteix totes les seves obres en un punt de referència innegable per a l'estudi de les lletres romàniques medievals. L'altre és la constància, ja que fa més de mig segle que es dedica a la investigació i en publica els resultats amb una prosa agradable i novel·lesca. Aquest llibre no és excepció perquè parteix d'un treball sistemàtic i rigorós, i a més es publica quan l'autor celebra el seu 86è aniversari, cosa que ens demostra les seves ganes de continuar treballant.

Aquesta obra és un recull de cinc llegendes històriques catalanes. La primera és la coneguda història de l'origen de l'escut de quatre barres, concedit pel rei francès al comte Guifré el Pilós. En segon lloc, la llegenda de l'engendrament del rei Jaume I, que narra com la reina Maria de Montpeller va accedir amb una estratagema al llit del seu marit Pere el Catòlic per tal de poder concebre un hereu. La mort de la Infanta Sança, filla de Jaume el Conqueridor, es presenta acompanyada de dos fets miraculosos a l'escenari exòtic de Sant Joan d'Acre. La llegenda de l'espasa de Vilardell atribueix a aques-

ta arma virtuts prodigioses, gràcies a les quals va ser mort el drac de Sant Celoni. Finalment, la història de Galceran de Pinós i el rescat de les cent donzelles narra la intervenció de sant Esteve en l'alliberament miraculós d'aquest noble, per tal de salvar les cent donzelles que formaven part del rescat demanat.

Cap d'aquestes llegendes, a diferència d'altres com, per exemple, les del Comte Arnau o del bon comte de Barcelona, no havien estat mai tractades per la historiografia contemporània. En el capítol dedicat a cadascuna trobem un treball sistemàtic i paral·lel: es comença amb l'anàlisi del fet històric d'on posteriorment, per diferents motius, sorgirà una llegenda. S'analitza també la ideologia que hi ha al darrere de la gestació de la llegenda juntament amb el fet folklòric d'on parteix. Finalment, se'n repassa la difusió en època medieval i moderna, al costat de les referències i actituds que tingueren historiadors d'aquestes èpoques, fins a arribar a la seva pervivència actual.

Totes cinc llegendes tenen origen a l'Edat Mitjana i es basen en motius folklòrics que podem resseguir en diferents tradicions. La seva difusió, però, ha tingut una sort diferent: la llegenda de *Les quatre barres*, que és coneguda arreu de Catalunya i per la majoria de la població, és invenció del cronista valencià del segle XVI Pere Anton Beuter. Les llegendes de *L'espasa de Vilardell* i *el drac de Sant Celoni* o la de *Galceran de Pinós i el rescat de les cent donzelles*, aquesta última basada en el miracle obrat per Sant Esteve, només són conegudes en uns àmbits territorials que no passen de la vila on succeeixen els fets, Sant Celoni i Bagà respectivament.

Per un altre costat, les llegendes de *L'engendrament de Jaume I* i *La mort de la Infanta Sança*, com que responen a uns motius ideològics molt concrets i són gestades a la cort, devien tenir una repercussió popular molt

escassa. Així, *L'engendrament de Jaume I* és un intent de legitimació de la dinastia regnant a la Corona d'Aragó davant dels atacs constants de la casa reial francesa durant la invasió de 1286, construïda pels cronistes oficials de la cort, com poden ser Bernat Desclot o Ramon Muntaner. Al seu torn, la llegenda de *La mort de la Infanta Sança*, que es basa en el motiu folklòric de Sant Aleix, és l'intent de dotar la dinastia del Casal de Barcelona d'un sant, amb el prestigi que això comporta. Recordem que la Casa reial de França, rival de la Corona d'Aragó, com hem vist, tenia un sant del seu llinatge, Sant Lluís. Segurament també hem de situar cronològicament aquesta llegenda, que difícilment devia transcendir la cort i els cercles àulics, en el moment de la invasió francesa de 1286.

És interessant que les llegendes històriques es coneguin perquè són part de la nostra tradició oral; perquè ens aporten unes dades històriques, ja que moltes presenten la manipulació d'uns fets més o menys reals per tal d'aconseguir una finalitat concreta i, sobretot, perquè potser el millor que ens en queda actualment és el bell relat d'un fet magnificat gràcies a la forta impressió que va causar als espectadors contemporanis. En tot cas, aquest recull del professor Martí de Riquer ens acosta d'una manera molt amena, alhora que rigorosa, a aquestes cinc llegendes.

Enric Bassegoda

Maurice Romieu i André Bianchi, *La lenga del trobar: Precís de gramàtica d'occitan antic*, Bordeus, Presses Universitaires de Bordeaux, 1999.

Com indica el títol, es tracta d'un manual d'occità que proporciona els instruments necessaris per acostar-se a la poesia trobadoresca en la llengua original, *sans pèine*, o no gaire. Quadres i descripcions gramaticals de l'occità antic, a doble columna en occità modern i en francès.

Simon Gaunt, Ruth Harvey i Linda Paterson (eds), *Marcabru: A Critical Edition*, Cambridge: D.S. Brewer, 2000.

La primera edició moderna (des de Dejeanne, 1900) de l'obra d'un dels primers trobadors i cap d'escola de la poesia de vena satírica en la tradició trobadoresca. Estudi, anotació i traducció a l'anglès.

Miriam Cabré, *Cerverí de Girona and his Poetic Traditions*, Londres: Tamesis, 1999.

El primer estudi de conjunt sobre l'obra del trobador català, situat en el context de la cort de Pere el Gran. Se'n destaca la varietat de formes i temes i la innovació de la tradició trobadoresca a través de la formació escolar.

La flor enversa, Barcelona: Columna.

Col·lecció de textos trobadorescos, amb traducció al català, l'últim número de la qual es ressenya aquí. En alguns casos, es tracta de contribucions originals, en d'altres de versions de textos ja publicats.

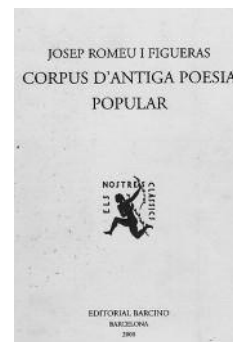
Repertorio Informatizzato dell'Antica Letteratura Occitanica (www.rialto.unina.it)

S'ha presentat el projecte RIALTO que té la intenció d'afegir el corpus de la literatura occitana del segle XI fins al XIV. De moment, es poden consultar els primers resultats sota els epígrafs 'Trovatori', 'Poesia epistolare', 'Poesia religiosa', 'Poesia narrativa' i 'Prosa religiosa'.

Repertorio Informatizzato dell'Antica Letteratura Catalana (www.rialec.unina.it)

El corpus de poesia lírica i narrativa catalana dels segles XIV i XV ara es pot consultar a internet, gràcies a un equip d'estudiosos italians i catalans. Cal destacar del conjunt alguns textos fins ara inèdits, inaccessibles o amb edicions defectuoses.

Corpus d'antiga poesia popular **Josep Romeu i Figueras, ed.**

Barcelona: Barcino (ENC, B 18), 2000, 421 pp.

El professor Romeu i Figueras és una de les màximes autoritats del nostre país en lírica antiga i, dintre d'aquest camp, és el millor especialista en poesia popular. Aquesta circumstància és motiu suficient per celebrar l'aparició del llibre que ressenyem i garantir-ne l'extraordinària qualitat. Com el seu títol indica, el *Corpus* vol ser una recopilació completa i sistemàtica de tota la poesia antiga que s'inclou dins dels paràmetres d'allò que considerem popular, tot i els problemes que comporta una antologia d'aquest tipus.

En efecte, no hi ha cap dubte que la poesia col·lectiva ha existit sempre i a tots els pobles, però ens trobem que majoritàriament se'n ha conservat per escrit, és dir, per una via culta. Només cal obrir les primeres pàgines d'aquest llibre per comprovar que el doctor Romeu i Figueras ha inclòs dins aquesta etiqueta obres de Guillem de Berguedà, el *Cançonet de Ripoll* o fins i tot alguns dels poetes cortesans més refinats del segle XV, com ara mossèn Sunyer o Joan Francesc Boscà. Davant d'aquest problema, l'autor ha optat per uns criteris de selec-

ció amplis, ja que, segons ell mateix ens diu, «parteixen d'una determinada concepció de la poesia popular com a gènere específic, de contingut, d'estil i, en la gran majoria dels casos, de forma. Ha bastat la presència plenament assumida de determinats trets realment populars perquè poguéssim parlar de poesia d'aquesta mena en textos cultes i personals» (p. 5). Ara bé, quins són aquests trets que han permès acceptar el caràcter popular d'uns poemes i no d'uns altres? Romeu i Figueras considera que la poesia popular es caracteritza pels temes que tracta, pel seu estil inconfusible i per les seves característiques formals: pel que fa al primer punt, aquesta poesia «es basa en les emocions i els sentiments humans més elementals» tant en l'àmbit profà com religiós (p. 7); pel que fa a l'estil, aquestes obres tenen en comú l'espontaneïtat i la simplicitat de dicció, que li atorguen un caràcter col·lectiu, col·loquial i directe, i estan dotades a més d'una «peculiar eurítmia» (p. 7); pel que fa a la forma, el tret distintiu és la diversitat de metres, on tenen cabuda des de les formes més senzilles (l'apariat, per exemple) fins a les més complexes, com ara la viadeira. Resolt aquest problema i definit l'abast de l'antologia, els resultats no poden ser més gratificants.

En total, ens trobem amb 437 peces que van del segle XII fins a les darreries del XVI, amb predomini de les més modernes, ordenades cronològicament o almenys segons la cronologia dels testimonis que les transmeten. La varietat és absoluta: la poesia amorosa conviu amb les pastorel·les, les sàtires i la paremiologia, sense oblidar les abundoses mostres de poesia mariana, nades, poemes ascètics i conjurs i oracions. Cada poema va acompanyat d'excel·lents comentaris que incideixen en les seves relacions

genèriques i els seus aspectes mètrics, i hi ha notes particulars quan s'escau. La major part dels poemes ja havien estat publicats en treballs dispersos, i és per això que el *Corpus* esdevé especialment útil. Recopila aquest gairebé mig miler de peces en un sol volum, dotat dels índexs apropiats, i on tampoc no falten les poesies inèdites, encara que no desconegudes per als estudiosos. Entre aquestes darreres voldria destacar les que apareixen amb els números 387 a 401 i que provenen del cançoner inèdit de Galceran Durall, l'amic de Boscà i Garcilaso. L'edició queda completada per uns utilíssims índexs, més exhaustius del que habitualment presenta aquesta col·lecció. En el volum que ens ocupa els índexs recullen noms, matèries, títols i primers versos i se'ns ofereix també un ampli glossari confegit per Amadeu J. Soberanas.

Aquest volum posa un conjunt ampli i variat de textos a l'abast de tothom que vulgui llegir i informar-se sobre la lírica catalana antiga, el folklore i la literatura popular. El *Corpus* ja és, tot just acabat de publicar, una eina de treball imprescindible per a tots els estudiosos d'aquest camp, i posa les bases dels futurs estudis sobre la matèria.

Francisco J. Rodríguez Risquete

Aventures i desventures del joglar gallegoportuguès **António Resende de Oliveira**

tr. Jordi Cerdà, Barcelona: Columna (La flor inversa 6), 2001, 127 pp.

Comença a ser una raresa trobar a les llibreries un nou llibre de divulgació sobre poesia medieval, però sorprèn més encara que aquest llibre, d'autor portuguès, tracti sobre poesia gallegoportuguesa, i que estigui escrit en català. Hem d'agraciar als directors de *La flor inversa* que mantinguin aquesta col·lecció tan interessant. En aquest darrer lliurament, el volumet presenta, de manera molt audaç, algunes de les reflexions originals sobre la joglaria gallegoportuguesa d'António Resende de Oliveira, un jove investigador de la Universitat de Coimbra que ha consagrat els seus estudis a la tradició manuscrita dels cançoners i al context històric d'aquesta poesia.

El llibre està plantejat com una introducció a l'ofici de la joglaria en el món gallegoportuguès. En una primera part, ressegueix detalladament les variacions i transformacions de l'activitat joglaresca i la història canviant dels territoris en què es va exercir aquest ofici. Tot seguit proposa documents i edicions de poesia que il·lustren la teoria que s'acaba de sostenir. Un primer capítol (*Arqueologies: I I-16*) presenta

l'activitat dels joglars en l'antiguitat romana i germànica i l'estigmatització a què l'Església els va sotmetre durant l'alta Edat Mitjana. També s'hi repassen els orígens de la joglaria a la península Ibèrica, remuntant-se a notícies, encara que escadusseres, del segle XI «en el moment de la formació d'alguns regnes cristians al nord de la península» (14). En canvi, la presència a terres portugueses es retarda fins a finals del segle XII amb els joglars Bonamis i Acompañado, de la cort de Sanç I. En aquesta època fundacional els joglars devien ser més aviat teatrals (*mimi*) que no pas musicals.

Amb l'inici del segle XIII el seu paper va canviar radicalment (*Metamorfosis*: 16-52) perquè «l'espai d'actuació del joglar gallegoportuguès és pertorbat per una sèrie d'estratègies d'afirmació cultural que [...] contribuiran a redefinir el seu paper en els medis laics i, consegüentment, la seva producció cultural» (16). En primer lloc es va produir una adaptació autòctona de la cultura trobadoresca occitana, a càrrec de senyors locals que van començar a escriure poesia. Un altre factor de transformació va ser la irrupció d'un nou tipus de clergat a la literatura (el *mester de clerecía*). La suma d'aquests dos nous elements va introduir una competència elitista al joglar tradicional i el va reconduir a un àmbit de menor qualitat literària. Per reacció, els joglars van potenciar la divulgació dels trobadors i, a poc a poc, es van incorporar entre els poetes elevats (a la dècada dels quaranta del segle XIII), com a joglars-trobadors. Així i tot, van haver de continuar lluitant contra la mala premsa davant d'altres «agents culturals».

Aquest procés va culminar al segle XIII amb la incorporació als cançoners aristocràtics d'uns quaranta joglars gallecs. De mica en mica, doncs, els joglars van recupe-

rar un espai propi en l'activitat literària de les corts. Un símptoma d'aquest nou ambient va ser la *Suplicació* del trobador occità Giraut Riquier, en què preguntava al rei Alfons X sobre la condició de la joglaria. El rei li va respondre en una famosa *Declaratió*, on distingia tres nivells de l'ofici: els bufons, els joglars i els trobadors. Els joglars compositors s'integren en aquesta tercera denominació. El pas essencial en el desenvolupament de l'activitat dels trobadors gallecs va ser precisament el desplaçament de l'activitat trobadoresca gallegoportuguesa cap a Castella, després de la caiguda del poder lleonès, i una guia especial per entendre-la seria l'activitat professional de Pero da Ponte, Afonso Eanes do Coton, Bernal de Bonaval i Abril Perez. D'altra banda, aquest augment de la importància del joglar-trobador va fer néixer i desenvolupar-se un gènere abundant (que s'acabaria a la dècada dels setanta), destinat a denigrar els joglars. El blanc privilegiat van ser-ne els joglars Lourenço i Pero d'Ambroa.

I arribem a la tesi del llibre. Precisament en l'ambient lligat a aquestes polèmiques contra els joglars apareix un terme que havia tingut (i tindria) una vida més aviat migrada: el *segrel*. «Utilitzat només a la península ibèrica, la major part de les referències al terme s. es troben en vuit composicions satíriques conservades als cançoners gallegoportuguesos» (43). El terme *segrel* denomina, segons Oliveira, el joglar-trobador. I és potser en aquest punt en què l'aportació d'Oliviera es torna polèmica. La coexistència del *mester de clerecía* i l'activitat dels joglars gallegoportuguesos «no deixaria de reflectir-se també en la terminologia per la qual eren coneguts aleshores els autors laics, és a dir el trobador i joglar [...] Penso que, en efecte, devia ser la riquesa d'aquest escenari cultural el va pressionar l'ambient laic a

aclarir la terminologia emprada, exigint l'aparició del *segrel*, és a dir, de la nova designació amb què passarà a ser conegut el joglar compositor» (48). I Oliveira encara precisa més: el *segrel* era «un compositor [...], un laic, per oposició als autors del *mester de clerecía*; un no noble, per oposició al trobador» (49). És una interpretació innovadora, però tenint en compte la tradició d'estudis sobre el terme *segrel*, no exempta de polèmica. I en qualsevol cas, com reconeix el mateix Oliveira, el terme «va tenir un termini de validesa ben curt» (50).

La part teòrica del llibre s'acaba amb un capítol (*Atròfies*: 52-55) destinat a explicar ràpidament la desaparició de la poesia gallegoportuguesa —a l'inici del segle XIV— i de l'activitat dels joglars en general, que ara s'aniran convertint en ministrils i músics a totes les corts europees. S'ha acabat la civilització dels trobadors i comença un altre món. En un apèndix documental (57-67), Oliveira presenta diversos testimoniatges sobre els joglars en textos jurídics i doctrinals. I tot seguit una bibliografia articulada (69-76) ens condueix cap a l'antologia de poesies, amb traducció catalana, d'entre les quals cal destacar un fragment de la *Declaratió* d'Alfons X (79-89) i poesies de Bernal de Bonaval, Fernan do Lago, Pero de Ambroa, Pero da Ponte, etc. (90-108). El llibre es clou amb unes precises i documentades notes als textos (109-127).

En definitiva, el llibre d'Oliveira és un bon exemple de com s'ha d'escriure un llibre de gran divulgació sobre un tema tan espinós com la poesia gallegoportuguesa. Clar, entenedor, complet, ajuda a tenir un mapa ben precís de la creació, l'evolució i la desaparició de la poesia gallegoportuguesa i del paper que hi exerciren els joglars-compositors.

Sadurní Martí

**Arnaldi de Villanova
Opera Medica Omnia**
dir. Luis García
Ballester, Michael R.
McVaugh i Juan A.
Paniagua

**Barcelona: Fundació Noguera
/ Universitat de Barcelona,
1975.**

*A la memòria de
Luis García Ballester*

A la darrera oda del llibre tercer, Horaci celebra amb orgull l'eternitat de què gaudirà la seva poesia: «no moriré pas tot jo; una gran part de mi se sostraurà a Libitina» (la deessa itàlica de la mort), afirma. Si s'hagués agradat dels clàssics, Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) hauria pogut pronunciar una frase similar, perquè ell, un metge amb dèries teològiques que tingué problemes amb les altes esferes eclesiàstiques, fou l'autor científic més rellevant que va sortir de la Corona d'Aragó i que, a més a més, va aconseguir d'estendre la seva influència per tota l'Europa llatina occidental.

En el seu temps, Arnau de Vilanova va assolir influència i fama. Metge de reis i de papes, professor a la Universitat de Montpeller (entre el 1292 i el 1308), reformador dels estudis mèdics universitaris, Arnau és autor d'una obra decisiva en la medicina i la ciència medievals durant la transició dels segles XIII al XIV i que es va mantenir vigent fins el XVII. Aquesta

és l'època de fundació de les universitats (recordem que Jaume II, pacient i protector d'Arnau de Vilanova, va crear la Universitat de Lleida pels volts del 1300), època en què la medicina anava assolint cada vegada més prestigi social com a disciplina acadèmica que demostrava la seva efectivitat amb la pràctica quotidiana.

Anem a pams. A finals del segle XIII i començaments del XIV es produeix una sèrie de canvis a l'ensenyament universitari de la medicina amb la introducció d'obres noves de Galè en el currículum de totes les universitats de l'Europa llatina (Bolonya, Pàdua, París, Montpeller), la qual cosa significa una ampliació sense precedents de l'horitzó intel·lectual dels futurs metges. El «nou Galè» (que és com el fenomen, amb tota fortuna, ha estat anomenat per Luis García Ballester), constava de material traduït de l'àrab al llatí a Toledo, compost bàsicament per unes trenta-cinc obres de Galè, el *Canon* d'Avicenna i el *Liber Almansoris* de Razés, un conjunt que ajudarà a sistematitzar i a racionalitzar el nou saber mèdic escolàstic basat en la filosofia natural d'arrel aristotèlica. A partir d'ara, els metges universitaris podran aconseguir, a través de l'estudi, el coneixement racional de les causes de la salut i de la malaltia, en què basaran les seves estratègies terapèutiques. El paper que va jugar Arnau de Vilanova en tot això va ser fonamental: ell va assessorar el papa Climent V quan, amb la butlla del 1309, reglamentà el currículum mèdic de la facultat de medicina de Montpeller, on Arnau de Vilanova havia estudiat a la dècada de 1260 i on faria de professor al costat de metges com Bernat de Gordon, autor del divulgadíssim *Lilium medicinae*, que va ser traduït al castellà (n'hi ha una edició impresa de finals del segle XV) i també al català, encara que no n'hagi quedat cap.

A banda d'això (que ja és prou important), Arnau de Vilanova té el mèrit d'exposar en una de les seves

primeres obres quina és la seva opinió respecte a l'objectiu que han d'assolir els metges amb la seva pràctica. Ho fa al *Tractatus de intentione medicorum*, escrit a començaments de la dècada dels noranta del segle XIII, quan iniciava el seu mestratge a Montpeller. I és ben contundent: els metges practiquen un «art» que ha de servir per al manteniment de la salut. El coneixement de la naturalesa oculta de les coses és un tema que s'ha de deixar per als filòsofs naturals, ja que és a ells a qui pertoca el domini de la «ciència». El tema era polèmic aleshores, perquè posava en joc els límits dels camps d'estudi i d'actuació de metges i filòsofs. L'instrumentalisme defensat per Arnau de Vilanova (i d'altres, és clar, com Bernat de Gordon), que s'acabà imposant a Montpeller, sap conciliar les dues visions contraposades, la filosòfica natural (representada per Aristòtil) i la mèdica (Galè).

És evident que Arnau de Vilanova mereix que les seves obres filosòficonaturals i de medicina, escrites bàsicament en llatí, siguin editades i estudiades. Ho vénen fent les *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia* (AVOMO), col·lecció dirigida per Luis García Ballester (de la Universidad de Cantabria), Michael R. McVaugh (University of North Carolina at Chapel Hill) i Juan A. Paniagua (Universidad de Navarra), que ha aconseguit el primer quart de segle d'existència (1975-2000). Dels vint volums projectats inicialment, en vint-i-nou toms, ja n'han aparegut dotze, amb els segells de la Universitat de Barcelona (que avala el projecte des dels primers dies) i de la Fundació Noguera. Les AVOMO estan assolint a bastament els seus objectius: millorar en el coneixement del món intel·lectual, científic i mèdic en què va viure Arnau de Vilanova i posar a l'abast del públic especialitzat les seves obres en edicions meticoloses i solvents, ja que fins el 1975

les obres mèdiques d'Arnau s'havien d'anar a llegir en edicions renaixentistes poc fiables. A banda de l'edició crítica del text llatí (o si s'escau, del text àrab, o hebreu, a càrrec d'Eduard Feliu), cada volum consta d'un ampli estudi introductori que contextualitza l'obra editada, d'una bibliografia i d'un índex triple (*index nominum*, *index verborum* i *index codicum*), una contribució valuosa al coneixement del lèxic científic i mèdic llatí de la baixa Edat Mitjana. No és d'estranyar que, per tot plegat, les *AVOMO* hagin rebut elogis de la comunitat investigadora internacional.

Les introduccions de les *AVOMO*, però, depassen les fronteres del públic especialista, car són francament recomanables per a qualsevol persona culta que s'interessi per les qüestions mèdiques i socials de l'Edat Mitjana. Per exemple, si consultem el volum X/1 que conté el *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum* (l'obra que Arnau de Vilanova va dedicar al rei Jaume II el 1305, que es traduí al català entre el 1305 i el 1310 a instàncies de la reina Blanca i de la qual se n'han conservat set versions en hebreu) aprendrem moltes coses sobre els regiments de sanitat o sobre les *sex res non naturales* del galenisme que, ben administrades permeten conservar la salut: l'aire, l'exercici (amb la inclusió dels massatges i del bany), la dieta, el son, els residus (entre els quals es considera el coit) i la higiene de les emocions, anomenades «passions de l'ànima» pels filòsofs i «accidents» pels metges. Coneixerem, també, dades curioses, com que a l'Edat Mitjana es consideraven els boscos com un indret insalubre (i les al·lèrgies encara no s'havien descobert!), que la fruita i els lactinis gaudien d'escassa predicació en la dietètica medieval (el formatge era desaconsellat perquè obcecava el cervell i produïa malenconia), o que el vi té moltes més virtuts que l'aigua perquè calma la set, posseeix qualitats nutritives i contri-

bueix a la digestió dels aliments. Si ens interessen les qüestions amoroses, la introducció al volum III, que conté el *Tractatus de amore heroico*, escrit a finals de la dècada de 1280, ens donarà informació sobre la malaltia d'amor, anomenada *amor hereos* en molts textos i que ha tingut gran rendiment literari, des dels trobadors a Jaume Roig, passant per les cobles d'Ausiàs March i tants d'altres. Sabrem com s'encomana la malura, en quins símptomes es manifesta i quina és la millor manera de guarir-la. Si, en canvi, ens captiven els temes bèl·lics, ens serà útil la consulta del volum X/2, dedicat al *Regimen Almarie* que Arnau de Vilanova va escriure per a la campanya d'Almeria, la infructuosa expedició contra els moros organitzada per Jaume II (1309-1310) que acabà amb la retirada de les tropes catalanoaragoneses després d'uns mesos de setge desastrós. Ens assabentarem, posem per cas, de les inversions fetes pels professionals de la medicina en la campanya (proveeixen l'exèrcit de cavalls o de municions, com el cirurgià major del rei, Berenguer Sarriera, que hi aportà gran quantitat d'armes i de pedres), cosa que posa de manifest la puixança econòmica del col·lectiu sanitari. I és que durant el regnat de Jaume II comença a la Corona d'Aragó el procés de medicalització de la societat, que comporta la difusió del saber mèdic i filosòfic natural universitari per un ampli espectre de l'escala social, que inclou la reialesa, la noblesa i la naixent burgesia. Aquí és on l'instrumentalisme mèdic, que ens remet a conceptes ben actuals, jugà un paper important (si volem saber amb més precisió en què consisteix, podem llegir l'estudi introductori del volum VII, dedicat al *Tractatus de intentione medicorum*, que, editat per Michael R. MacVaugh i publicat el 2000, va servir per commemorar el 25è aniversari de les *AVOMO*).

La lloable empresa de les *AVO-*

MO, portada a terme per un grup internacional d'historiadors de la medicina i de la ciència, de filòlegs i d'historiadors que treballen interdisciplinàriament, és un dels puntals en l'actual valoració acadèmica de la figura d'Arnau de Vilanova. Pel que fa al ressò que el personatge ha obtingut en la pràctica mèdica a les acaballes de la vintena centúria, només cal que pensem en el nom que porten els hospitals de Lleida o de València i veurem com en aquest cas s'han fet realitat els versos d'Horaci. Amb tota justícia.

Antònia Carré

Miquel Pujol (ed), *Poesia occitanocatalana de Castelló d'Empúries: recull de poemes de final del segle XIII i primer terç del XIV*, Figueres / Girona: Institut d'Estudis Empordanesos / Patronat Francesc Eiximenis, 2001.

Vint-i-un poemes trobats a les guardes de documents notariais de Castelló d'Empúries, que contribuiran a dibuixar la poesia catalana del pas del segle XIII al XIV.

Gabriel Ensenyat, Joan Mas, Joana M. Matas i Antoni Mut (eds), *Cançoners Aguiló*, Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 2000.

Edició facsímil, transcripció, notes i estudi codicològic d'un dels dos cançoners més importants per a la transmissió de la narrativa en vers catalana medieval: s'hi conserven, per exemple, les noves rimades de Jaume i Pere March, i la *Faula* de Guillem de Torroella.

Lola Badia (ed.), Bernat Metge, *Lo somni*, Barcelona: Quaderns Crema, 1999.

Edició de divulgació de l'obra cabdal de Bernat Metge, amb el text normalitzat i acompanyat d'una introducció amena, assequible i alhora rigorosa i actualitzada.

**Ausiàs March, Poesies
ed. Pere Bohigas,
revisada per Amadeu
- J. Soberanas i
Noemí Espinàs**

**Barcelona, Barcino (Els
Nostres Clàssics, B19), 2000,
XII+601 pp.**

Al llarg del segle que s'ha acabat, la col·lecció Els Nostres Clàssics (ENC) ha estat l'encarregada de fer arribar al públic català els seus clàssics més importants en edicions crítiques d'alt nivell filològic. Dirigida durant molts anys per Josep M. de Casacuberta, actualment n'és al capdavant Amadeu J. Soberanas. Entre els autors que ENC ha contribuït a divulgar hi té un lloc principalíssim Ausiàs March, és a dir els cinc volums de la seva poesia a cura de Pere Bohigas (publicats entre 1952 i 1959). Ha estat, i continua sent, el text de referència per a la majoria dels lectors de March. Per això que ENC hagi republicat aquesta benemèrita edició en un magnífic volum únic, substituint els cinc que fins ara calia manejar de la col·lecció petita, és una idea excel·lent i s'ha de saludar.

La nova edició que acaba de sortir ha anat a cura del director de la col·lecció i de Noemí Espinàs, els quals han revisat el text de Bohigas d'acord amb les aportacions de l'abundant bibliografia marquiana publicada a la segona meitat del segle.

Segueixen amb aquesta iniciativa el procediment de les grans col·leccions europees de clàssics (que de vegades més que amb una revisió arriben a substituir algun volum amb una edició totalment nova), i potser caldria fer el mateix, amb una certa urgència, amb algun altre text de la col·lecció. L'edició actual reprèn el text de Bohigas amb canvis importants. Per començar (i per tal d'adaptar-lo «als criteris actuals de la col·lecció») «s'ha retornat l'accentuació valenciana als versos de March ... [i] s'han modificat alguns criteris ortogràfics, sobretot pel que fa a la separació de mots».

Les poesies de March van tenir un èxit notable al seu temps (la seva poesia està testimoniada en molts cançoners del segle XV i XVI). La gran influència que va tenir sobre els seus contemporanis es demostra veient-ne les cites constants en la poesia de la segona meitat del XV i del XVI. És per això que va arribar de seguida a les impremtes: la primera edició de l'obra marquiana és la valenciana de 1539, acompanyada d'una traducció al castellà; posteriorment se'n van fer fins a quatre edicions més durant el segle XVI. Els vents de la Renaixença barcelonina van dur March a les impremtes unes quantes vegades més (1864, 1884, 1888, 1908-1909), però va ser l'edició d'Amadeu Pagès (publicada per l'Institut d'Estudis Catalans entre 1912 i 1914) la que va marcar un abans i un després. Totes les edicions posteriors, inclosa la de Bohigas, en són deutores: Bohigas diu que es basa en les conclusions de Pagès sobre les relacions entre els manuscrits perquè «la cura posada en aquest treball comparatiu ens relleva de fer-lo de nou» (p. 71). Quan J. Ferrater (1979) va publicar la seva excel·lent versió en ortografia moderna va basar-la en el text de Bohigas, però confrontant-lo amb el de Pagès i el seu estudi ecdòtic.

L'edició d'Archer (1997), que estudiava de nou la tradició, no fa aportacions substancials sobre el text de March.

En definitiva Pagès i Bohigas són les dues grans pedres miliars del coneixement que actualment tenim sobre el text de March, i després de la reedició facsímil de l'edició de Pagès (València 1991) calia fer més manejable la de Bohigas. El nou volum únic que ens ofereix ENC s'obre amb una Nota Editorial (VII) on es presenten els criteris d'aquesta edició, un pròleg de Lola Badia, Vigència d'Ausiàs March (IX-XII), l'antic i preciós pròleg de Pere Bohigas que obria el primer volum de la seva edició (1-75), les poesies (76-505), un apèndix documental, lingüístic i mètric (507-515), l'índex de primers versos (517-8), un glosari, ampliat i revisat (519-29), i finalment una utilíssima bibliografia marquiana actualitzada, a cura de Joan Santanach i Vicent Martines (531-95). És ben probable que aquest volum hereti el prestigi i la utilitat que per a moltes generacions de filòlegs han tingut els seus cinc germans petits.

Sadurní Martí

Col·laboradors

Xavier Renedo. Professor de literatura medieval a la Universitat de Girona, es dedica, per una banda, a l'estudi i a l'edició de textos religiosos medievals (sobretot els de Francesc Eiximenis) i, per altra, a l'estudi de la influència de la literatura religiosa sobre la societat i la cultura catalanes dels segles XIV-XV.

María Tausiet. Doctora en Història per la Universitat de Zaragoza (1997). Ha centrat les seves investigacions en la bruixeria i altres fenòmens inclosos en el terme superstició i en els conflictes religiosos durant l'Edat Moderna, com també en aspectes de la Contrarreforma, com l'excomunió i la resistència a la confessió. Actualment prepara diversos treballs sobre l'alquímia i la possessió demoníaca. Ha publicat, entre d'altres, *Ponzoña en los ojos. Brujería y superstición en Aragón en el siglo XVI*, Zaragoza: IFC, 2000, i *Los posesos de Tosos (1812-1814). Brujería y justicia popular en tiempos de revolución*, Zaragoza: IAA, 2002.

Angelica Rieger. Llicenciada en Filologia Romànica i Germànica per la Universitat de Magúncia, ha estat professora a la Sorbona i a la Freire Universität de Berlín i, ja com a catedràtica, a les universitats de Magnúncia, Constança, Potsdam, Düsseldorf, Graz i Osnabrück. Va obtenir el doctorat amb l'estudi sobre les *trobaritz*, *L'aportació de la dona en la lírica cortesana occitana antiga*.

La seva tasca investigadora abasta des de la medievalística a la literatura francesa i espanyola dels segles XIX i XX, i en destaca *El pintor com a ombra de l'escriptor en la narrativa francesa des del romanticisme a la fi del segle*.

María-Milagros Rivera Garretas. Professora titular d'Història Medieval a la Universitat de Barcelona. Fundadora de la revista *Duoda* i del Centre d'Investigació en estudis de la Dona del mateix nom. Va contribuir a fundar, el 1991, la llibreria *Pròleg* de Barcelona, dedicada també a la dona.

Entre els seus escrits destaquen *Mujeres en relación. Feminismo 1970-2000*, Barcelona: Icària, 2001, i *Textos y espacios de mujeres. Europa, siglos IV-XV*, Barcelona: Icària, 1990 i 1995.

Anna Maria Mussons Freixas. Professora de Filologia Romànica de la Universitat de Barcelona. Ha publicat diversos treballs sobre lingüística romànica i literatura medieval. Ha coeditat una *Antología de textos de literaturas románicas (siglos XII-XIII)* Barcelona: UB, 1994.

Madeleine Tyssens. *Professeur ordinaire émérite* de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Lieja i membre de l'Académie royale de Belgique. És una de les principals investigadores en l'àmbit de la filologia medieval i molts dels seus treballs han tocat molt especialment diversos aspectes de la lírica medieval.

Actualment co-dirigeix el projecte *Intavulare* de descripció dels cançoners romànics medievals. Ha estat recentment homenatjada amb el volum *Convergences médiévales. Épopée, lyrique, roman. Mélanges offerts à Madeleine Tyssens*, Brusel·les: De Boeck, 2001.